

ЛІТЕРАТУРА

1. Лебідь Н. М. Наративи війни в українських ЗМІ в умовах повномасштабного вторгнення росії. *Вчені записки ТНУ ім. В. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2022. Т. 33 (72). № 5. Ч. 2. С. 295-300. URL: https://philol.vernadskeyjournals.in.ua/journals/2022/5_2022/part_2/49.pdf
2. Радіо Свобода : сайт. URL: <https://www.radiosvoboda.org/>
3. Стратегічні наративи і їх битви у геополітиці, війнах і бізнесі – виклики і ризики для України. *Українська воєнна партія : незалежне мережеве видання*. URL: <http://mil.biz.ua/blog/%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D1%96-%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%B8-%D1%83-%D0%B3%D0%B5%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%B8%D1%86%D1%96-%D0%B2/>
4. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України» № 47/2017 від 29.12.2016 р. «Про Доктрину інформаційної безпеки України». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/472017-21374>
5. Чеховська М., Рагнев А. Стратегічний наратив у системі стратегічних комунікацій. *Право і суспільство*. 2018. № 5. Ч. 2. С. 32-37. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2018/5_2018/part_2/7.pdf

ПАМ'ЯТЬ ПРО ВІЙНУ У НАРАТИВАХ ВОЛИНСЬКОГО ПОЛІССЯ

Демедюк Марина Валентинівна,

кандидатка філологічних наук, старша наукова співробітниця відділу фольклористики Інституту народознавства НАН України, м. Львів

Одним із здобутків людської цивілізації є здатність пам'ятати, зберігати для нащадків як матеріальну культуру, так і усні свідчення про минуле. Однак у пам'яті людини чи спільноти фіксується не все, а лише те, що стало важливим для її становлення, розвитку чи занепаду. Важливим компонентом історій з особистого досвіду є суб'єктивність, яка, на думку С. Шталь, становить ключовий елемент при трансформації індивідуального досвіду у культурний текст шляхом оповідання історій [3, р.118]. Оповідач, на думку дослідниці, обирає тему і засоби для її розкриття з готового масиву фольклорних форм. Сама ж історія не є доконаним текстом без взаємодії оповідача і слухача, де останній не просто пасивний спостерігач, а навпаки – активно залучений у процес творення.

Українська вчена О. Лабащук підкреслює, що «протягом останнього десятиліття в Україні активізується науковий інтерес фольклористів до записів та публікацій автобіографічних спогадів, що мають виразну соціально-історичну проблематику» [6]. Серед таких студій варто назвати ґрунтовні наукові розвідки Г. Дем'яна, Р. Кирчіва, Є. Луня, О. Кузьменко, Л. Халюк та ін. Ключовою у них є думка про те, що історії з особистого досвіду фіксують виключно важливі для індивіда чи спільноти події, які зазнають трансформації у свідомості оповідача та шляхом передачі тексту від транслятора до транслятора. У традиції лишаються не разові твори, а оповіді, які становлять значний інтерес для життя спільноти, відтворюючи певні етапи її життєдіяльності.

Війна належить до катаклізмів, які руйнують звичний уклад життя спільноти. Із початком збройних протистоянь відбуваються і невідворотні трансформації всередині людини. Звичні повсякденні клопоти поступаються боротьбі за виживання, яка подекуди потребує надлюдської витримки і зусиль. Концептуальний образ війни у поетичних текстах і наративах, на думку О. Кузьменко, «ґрунтується на стійких уявленнях багатьох народів Європи, у яких війна виступає об'єктом вірувань, знаків-вісників та передбачень» [5, с. 240].

Фіксуючи наративи про події 30-60-х рр. ХХ ст. на території, що у 1943 р. належала до Колківської повстанської республіки, постійно натрапляю на спомини респондентів про війну, яка для них стає поняттям екзистенційним. Більшість опитаних є людьми, які під час Другої світової війни були дітьми чи підлітками, а тому їхні історії часто зосереджені на пережитому особистому досвіді перебування в окупації, втечі від небезпеки чи втрати рідних. При аналізі таких текстів варто враховувати, що історія життя людини повинна розглядатися не лише як розповідь, а «як цілісна структура, яка володіє своєю сюжетною організацією, пов'язуючи людину з реальністю, в якій вона існує» [1, р.243]. Досліджуючи оповіді про війни, Т. Боуві підкреслює, що особисті наративи відтворюють історію поразок і втрат, страждань і болю, а також презентують історії морального вибору, ґносеологічну невизначеність та особисті переживання оповідача [1, р.244]. Суголосні думки висловлює і естонська дослідниця М. Койва, говорячи, що «історії особистого досвіду не відтворюють реальність, а є акумуляцією стереотипів та індивідуального досвіду наратора» [2, р.132].

У спогадах мешканців Волинського Полісся період Другої світової війни означений вервечкою подій. Найперше це розстріли в'язнів у Луцькій тюрмі 1941 р. та впізнання загиблих родичів, організоване німецькою адміністрацією. Наступним блоком є прихід німців в село і влаштування побуту під час окупації. Чимало сюжетів сконцентровано також на подіях, пов'язаних із життям в період Колківської повстанської республіки. Великим блоком є розповіді про втечу в ліс від каральних загонів СС, наративи про спалення сіл та прихід советів.

Однак центральною лінією є зображення війни крізь призму дитячих спогадів. Здебільшого оповіді про Другу світову ґрунтуються на пережитому в дитинстві, а тому часто респонденти відразу означають свій вік на початку оповіді: «Я тобі що розкажу. Розкажу, як було міні тринадцяти рік, як була война. Як ті повстанци хавалися, як били їх по лісу ходили»¹; «А я од вісім років усе знаю. У нас була война. Німци пришли в наше село»²; «Мині було шість років. І помню як самольоти литіли, бомби кідали. Там он міст полоньські, то того моста били»³. Почасти таке акцентування є і їхнім виправданням, що не можуть розповісти детальніше, більше, адже, будучи в той час дітьми, не усвідомлювали масштабу подій.

Війна як порушення звичного ритму життя спільноти стає магістральним мотивом оповіді. Селяни змушені покидати дім, беручи з собою лише найнеобхідніше: «Як стала война в силі, то з цих хуторів Туркі, то всіх вигнали в сило. А хати пооставали порожні. А потім втикали із сила. Сило вибралоса, геть порожне було. Утикали як казали на Сібір туди пуд лис. То удень по хатах там товклися, а на ніч утикали»⁴; «Ох, люде втикали і на хутор. Ми були на хутори і туди втикали, і в ліс утикали. Скрузь утикали люде. Як німци пошли, то стали розходитиса, роз'їжджатися, бо от ж на хутор вили і корови»⁵. Тут стикаємося із зображенням хуторів як безпечного прихистку та свободи, а тому особливо гостро сприймалосі виселення із хуторів з приходом советів.

Ще одним локусом порятунку виступає ліс як реальний і водночас сакральний простір, куди німці йти боялися: «Усі в ліси були. Усі в ліси. А тоді вже як вони перешли, то давай робити собі зимлянкі. Хто в ліси, хто в силі. То було навесні, а до госени кажди собі хатку яку зробив ди й сиділи»⁶, «Німци йшли. Хати ото землянкі, то ж то хати усе були. Покінут всі хати ди й у лис втикают. А німец в ліс боявса йти»⁷

З-поміж діалогів про війну «колишню» проступає і війна сьогодення, яка сприймається як щось абсолютно протиприродне: «А мені восімдисят п'ять

¹ Зап. М.Демедюк від Водько Євдокії Гордіївни, 1932 р.н., народилася в с. Хряськ Колківського (тепер Маневицького) р-ну Волинської обл. Освіта – 3 класи, працювала в колгоспі. 8.08.2018. Особистий архів авторки

² Зап. М. Демедюк від Пугач Софії Куприянівни, 1934 р.н., нар. в с. Нові Підцаревичі Маневицького р-ну Волинської обл., освіта- 3 класи, працювала в колгоспі. 31.07.2022 р. Особистий архів авторки

³ Зап. М. Демедюк від Якібчука Володимира Федосійовича, 1934 р.н., нар. в с. Колодії Маневицького р-ну Волинської обл., освіта- 3 класи, працював в колгоспі. 2.08.2022 р. Особистий архів авторки

⁴ Зап. М.Демедюк від Водько Євдокії Гордіївни, 1932 р.н., народилася в с. Хряськ Колківського (тепер Маневицького) р-ну Волинської обл. Освіта – 3 класи, працювала в колгоспі. 8.08.2018. Особистий архів авторки

⁵ Зап. М. Демедюк від Ярошик Анастасії Іванівни 1935 р.н. нар. в с. Козлиничі Маневицького р-ну Волинської обл., освіта 2 класи, працювала в колгоспі. 15.07.2021 Особистий архів авторки

⁶ Зап. М. Демедюк від Андрусик Любові Никифорівни, 1938 р.н., нар. в с. Старий Чарторийськ Маневицького р-ну Волинської обл, Проживає в с. Рудка Маневицького р-ну Волинської обл., освіта 3 кл., працювала в колгоспі, 7.08.2022р. Особистий архів авторки

⁷ Зап. М. Демедюк від Киришко Федосії Андріївни, 1936 р.н., нар. в с.Підгаття Колківського (тепер Маневицького) р-ну Волинської обл., 9 класів, працювала на заводі. 9.08.2020р. Особистий архів авторки

уже. Пережила одну війну ще й другу треба»⁸, «Ото така була житка. Страшна житка. Ди й топір страшно, шо та война. Бо як здумаю»⁹.

Оповідачі часто наголошують, що для людини катастрофою є пережити одну війну, а тут доводиться на схилі віку вже боятися не за себе, а за дітей і онуків. В оповідях записаних до повномасштабного вторгнення війна постає як невідворотне зло минулого, а також події віддалені географічно. Почасти респонденти проводять аналогії із подіями Другої світової та сучасними боями на Сході України. Водночас у записах 2022 р. виразно прослідковуються відмінності між війною колишньою і тою, що триває. Перша зображується як протистояння двох рівнозначних суперників, що однаково несуть зло, виборюючи верховенство у світі. Українці ж тут є спільнотою, яка протистоїть обом тираніям, намагаючись означити свою національну окремішність. Війна сучасна – це зло біблійного масштабу, причин і жорстокості якої оповідачі не здатні пояснити: «І зара всі люди кажут, шо в войну скіки він помнит такого німци не робили, як зара росіяни роблят нашим. Нам шкоди не робили німци. І дитей не чіпали, ни так, як то зара роблят»¹⁰; «Колись война була, то война, а тепер хіба то война, то стрибленія народа всякого. Шоб з маленькіх начинати істрибляти. Де така война була?»¹¹; «Цьо не армия, цьо унічтоженіє народа. То як була война, то була война. То ішли німці на країну, а тиї туди. А цьо не поняти. Вони ж унічтожают і маленькіх, і старих, усякіх. Німци такі ни жистокі були. Людям дали втикти»¹².

Таким чином, у наративах Волинського Полісся образ війни набуває апокаліптичного звучання. Це насамперед дитячі спомини про жахи минулого, невідворотність втрати та спроби подолання травм. У текстах, зафіксованих після повномасштабного вторгнення, знаходимо протиставлення двох воєн, в якому Друга світова поступається жорстокістю і масштабом сучасній.

ЛІТЕРАТУРА

1. Bowie T.Jr. «An I for an Eye»: *Personal Narrative and the Great War*. Brown University, 1989. <https://apps.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a218317.pdf>
2. Кõiva M. The big snowstorm I: The spreading of personal experience stories about Soviet Estonia among Estonians in Sweden. *Sociology*, 2002. P.132.

⁸ Зап. М. Демедюк від Шолом Олени Архіповни 1937 р.н., нар. в с. Гута Лісівська Маневицького р-ну Волинської обл., освіта - 4 класи, працювала в колгоспі. Проживає в с. Кам'януха 7.08.2022 р. Особистий архів авторки

⁹ Зап. М. Демедюк від Андрусик Любові Никифорівни, 1938 р.н., нар. в с. Старий Чарторийськ Маневицького р-ну Волинської обл., Проживає в с. Рудка Маневицького р-ну Волинської обл., освіта 3 кл., працювала в колгоспі, 7.08.2022р. Особистий архів авторки

¹⁰ Зап. М. Демедюк від, Онуфрійчук Уляни Мартинівни 1935 р.н., та Сикиди Надії Мартинівни, 1938 р.н. нар. в с. Колодії Маневицького р-ну Волинської обл., освіта - 3 класи, працювали в колгоспі. 2.08.2022 р. Особистий архів авторки

¹¹ Зап. М. Демедюк від Соловійової Надії Іллівни, 1934 р.н., нар. в с. Колодії Маневицького р-ну Волинської обл., освіта - 3 класи, працювала в колгоспі. 2.08.2022 р. Особистий архів авторки

¹² Зап. М. Демедюк від Шолом Олени Архіповни 1937 р.н., нар. в с. Гута Лісівська Маневицького р-ну Волинської обл., освіта - 4 класи, працювала в колгоспі. Проживає в с. Кам'януха 7.08.2022 р. Особистий архів авторки

3. Dolby Stahl S. *Literary Folkloristics and the Personal Narrative*. Bloomington: Indiana University Press, 1989.

4. Борисенкова А. Теория повествования Поля Рикера: от нарративной организации опыта к нарративным основаниям научного знания. *Социологическое обозрение*. Том 6. № 1. 2007. С. 55—63

5. Кузьменко О. Драматичне буття людини в українському фольклорі: концептуальні форми вираження (період Першої та Другої світових воєн). Львів: Інститут народознавства НАН України, 2018. 728 с.

6. Лабашук О. Здобутки та перспективи дослідження автобіографічних оповідей у фольклористиці. *Studia Methodologica*. 2016. Вип. 43 С. 14–22.

ІНТЕРЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНА СПЕЦИФІКА ОПОВІДІ І СВДЧЕННЯ У ЧАСИ ВІЙНИ

Доброносова Юлія Дмитрівна,

*кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії та педагогіки
Національного транспортного університету*

Російсько-українська війна триває майже десятиліття, а нинішній її етап, котрий розпочався 24 лютого 2022 року, позначений численними екзистенційними викликами. Життя мільйонів українців розгортається у повсякденні війни, яке визначає граничні випробовування ціннісних орієнтацій і впливає на процеси самоздійснення, реалізацію особистістю життєвого вибору і трансформації її медіадосвіду. Сьогодні актуальні дослідження на перетині філософської антропології та етики, що в часи війни ставлять питання про засади людського способу присутності у світі, котрий нині передбачає і специфічну присутність у культурі медіарозмаїття, позначений переплетінням онлайн- і офлайн-взаємодії. Один із можливих напрямів розмислу — пізнання феноменів, що визначають особливості людського існування, серед яких й осмислення антропологічних основ здатності особи оповідати і свідчити, що сьогодні реалізуються у медіатизованій та немедіатизованій формах. Осягнення філософсько-антропологічних та етичних аспектів наративу дозволяє нам вийти на продуктивну міждисциплінарність, методологічно цінну для розвитку багатьох галузей гуманітаристики. Метою нашого розгляду є виявлення інтерекзистенціальної специфіки здатності оповідати і свідчити, що увиразнюється у повсякденні війни та в горизонті тотальної медіатизації культури. Реалізація її потребуватиме використання здобутків наративістики та методології філософської антропології і практичної філософії. Поставлене завдання співмірне зі спрямуваннями філософського дискурсу, наміченими